

BS"ד SZÖVETSÉG ÉS PÁRBESZÉD

ESSZÉK AZ ETIKÁRÓL

LORD JONATHAN SACKS FŐRABBIVAL זצ"ל
EREDETILEG MEGJELENT AZ 5775. ÉVBEN

Köszönettel a Wohl Legacy-nek a Szövetség és párbeszédnek nyújtott bőkezű támogatásáért. Maurice tevékeny filantrop volt, Vivienne egy mély szerénységgel magáldott asszony. Együtt egy különlegesen odaadó és törődő párt alkottak, akik számára az élet egyet jelentett az adakozással.

Fordította Lőwy Gábor

Az erkölcstelen utasítás iránti engedetlenségről

Smot hetiszakasza

Mózes második könyvének első fejezeteiben drámai események közepébe csöppenünk. Szinte szempillantás alatt válnak az izraeliták védett kisebbségből rabszolgákká. Mózes Egyiptom hercegéből válik midjánita juhásszá, majd az égő bokor melletti sorsfordító találkozás által az izraeliták vezetőjévé. Mégis van egy rövid, gyakran elhanyagolt történet, amit megérdemelten tekinthetünk az emberiség történetének szempontjából fordulópontnak. Ennek a történetnek két hősnője van: Sifra és Pua.

Nem tudjuk, hogy kik voltak. A Tóra nem szolgáltat egyéb információt róluk azon túl, hogy szülésznők voltak, akiket Fáraó arra utasított, hogy „amikor a szülészéken a héber asszonyoknak nyújtotok segítséget a szüléshez, ha látjátok, hogy a gyerek fiú, öljétek meg, de ha lány, hagyjátok életben” (2Móz 1.16.). A héber kifejezés, amivel a két nőt illeti a Tóra, hámöjaldot háivrijot, kétértelmű. Jelentheti azt, hogy „héber szülésznők”, és ezt az olvasatot fogadja el legtöbb fordítás és magyarázat. De egyaránt jelentheti azt is, hogy „a héberek szülésznői”, és ebben az esetben lehet, hogy egyiptomiak voltak. Így értelmezi Iosephus Flavius¹, Abarbanel és Smuel Dávid Luzzatto, azzal érvelve, hogy valószínűtlen az a feltételezés, hogy Héber nők részt vettek volna a saját népük ellen elkövetett népirtásban.

Azt azonban tudjuk róluk, hogy nem voltak hajlandóak végrehajtani a parancsot: „A szülésznők azonban félték Istent, és nem tették meg azt, amire Egyiptom királya utasította őket. Életben hagyták a fiúkat” (2Móz 1.17.). Ez az első feljegyzett esete a polgári ellenszegülésnek: nem voltak hajlandóak végrehajtani egy parancsot, amit az ókor legnagyobb hatalmának legnagyobb hatalmú embere adott ki, mert az ellentmondott az erkölcsnek, az etikának, az emberiségnek.

¹ Iosephus Flavius: A zsidók története, II.9.2.

A Tóra szerint felhajtás és drama nélkül tették mindezt. Amikor Fáraó maga elé szólítja őket, hogy megmagyarázzák a viselkedésüket, egyszerűen így válaszoltak: „A héber asszonyok nem olyanok, mint az egyiptomiak, ők élettel teliek, még a szülésznő érkezése előtt megszülnék” (2Móz 1.19.). Erre Fáraónak nem volt válasza. A történet egyszerűsége emlékeztet a Holokauszt során zsidó életet mentő emberek bátorságával kapcsolatos kiugró felfedezésre. Az ilyen emberek között nincs sok közös vonás, kivéve azt, hogy egyikük sem tekintette a cselekedetét különlegesnek². Az erkölcsi hősök egyik ismérve, hogy nem tekintik magukat erkölcsi hősöknek. Amit tesznek, azért teszik, mert egy emberi lénynek így kell tennie. Valószínűleg ezt jelenti az az állítás, hogy „félték Istent”. Így írja le a Tóra azokat, akiknek van erkölcsi érzéke.³

Több, mint háromezer évbe tellett, hogy az, amit a szülésznők tettek a nemzetközi jog részévé váljon. 1946-ban a náci bűnösök mind azzal védekeztek a nürnbergi perben, hogy csupán parancsot teljesítettek, amit egy megfelelően felépített és demokratikusan megválasztott kormánytól kaptak. A nemzeti önállóság elve alapján minden államnak joga van meghoznia saját törvényeit, és ügyeit saját belátása szerint intézni. Egy új jogi fogalomra, konkrétan az „emberiség ellen elkövetett bűntettre” volt szükség ahhoz, hogy a népirtás kitervelőit és végrehajtóit el lehessen ítélni.

A nürnbergi elv jogi alapot adott annak, amit a szülésznők ösztönösen megértettek: hogy vannak olyan utasítások, amiket nem szabad végrehajtani, mert erkölcstelenek. Az erkölcs törvényei az állami törvények fölött állnak, és felülírhatják azokat. Ahogy a Talmud fogalmaz: „Ha a Mester (Isten) szava és a tanítvány (egy emberi lény) szava között ellentmondás van, a Mester szavának kell érvényesülnie” (Kidusin 42b).

Nem a nürnbergi per volt az első alkalom, hogy a szülésznők története jelentős hatást gyakorolt a történelemre. A középkorban a katolikus egyház tiltotta a Biblia lefordítását a nemzeti nyelvekre, tudva hogy a tudás hatalom, és ezért azt kizárólag a papság kezében szerette volna összpontosítani. A tizenhatodik században három fejlemény ezt visszafordíthatatlanul megváltoztatta. Az első a reformáció volt, amely a „sola Scriptura”, vagyis az „egyedül a Szentírás” elvével a Bibliát a vallási élet középpontjába helyezte.

A második a könyvnyomtatás feltalálása volt a tizenötödik század közepén. A lutheránusok meg voltak róla győződve, hogy ez isteni gondviselés volt. A nyomdát Isten küldte, hogy a református egyház hitelvei világszerte terjedhessenek.

A harmadik fejlemény az a tény volt, hogy a tilalom ellenére voltak, akik lefordították a Bibliát. John Wycliffe és a követői már a tizennegyedik században megtették ezt, de a lázadók közül William Tyndale volt a legbefolyásosabb. Az ő fordításában, amin 1525-ben kezdett el dolgozni, jelent meg az Újtestamentum először angolul. Ezért az életével fizetett.

Amikor I. Mária angol királynő megpróbálta az anglikán egyházat a katolicizmushoz visszavezetni, sok angliai protestáns hívő Kálvin Genfjébe menekült, ahol Tyndale alapján új fordítást jelentettek meg, ami Genfi Bibliaként vált ismertté. A kisméretű, megfizethető kiadás példányait nagy számban

² Lásd James Q. Wilson, *The Moral Sense*, New York, Free Press, 1993, pp. 35-39, és az ott idézett forrásokat.

³ Lásd például 1Móz 20.11.

csempészték Angliába. Életükben először olvasva a Bibliát, az emberek hamarosan felfedezték, hogy a monarchia szempontjából egy meglehetősen lázadást szító dokumentumról van szó.

Elbeszéli azt, hogy Isten azt mondta Sámuelnek, hogy az Izraeliták azzal, hogy királyt szeretnének kinevezni, megtagadják Istent, mint egyetlen uralkodójukat. Részletesen leírja azt, hogy a próféták nem féltek a királyokkal szembeszállni, és mindezt Isten felhatalmazásával tették. És elmeséli a szülésznők történetét, akik nem voltak hajlandók Fáraó parancsát végrehajtani. Egy lábjegyzetben a Genfi Biblia jóváhagyta tettüket, csak azt tette szóvá, hogy hazugsággal magyarázták azt. A lábjegyzet így szól: „Engedetlenségük jogos volt, de titkolózásuk bűnös.”

I. Jakab angol király tisztán látta ennek a mondatnak a jelentését. Azt jelentette, hogy egy királynak ellent lehet mondani, magának, Istennek a jóváhagyásával- ez nyilvánvaló és kategorikus cáfolata a királyi hatalom isteni eredetének⁴. Végül, belátva, hogy nem képes megfékezni a Biblia-fordítások terjedését, Jakab úgy döntött, hogy saját verziót ad ki, ami 1611-ben jelent meg. De ekkor a kocka, vagyis a majdani angol forradalom magja már el volt vetve. A tizenhetedik századi angol politika messze legmeghatározóbb tényezője a héber Biblia volt, illetve annak puritán értelmezése, és a „zarándok atyák” ezt a hitet vitték magukkal egy messzi földre, ahol majdan létrejött az Amerikai Egyesült Államok.

Másfél évszázaddal később egy másik angol radikális, Thomas Paine munkája gyakorolt döntő hatást az amerikai forradalomra. A *Józan ész* című röpirata 1776. Januárjában jelent meg Amerikában, és azonnali sikernek örvendett, százezer példánya kelt el szinte azonnal. A röpiratnak óriási hatása volt, ezért nevezték el őt az amerikai forradalom atyjának. Bár Paine ateista volt, a *Józan ész* első, egy zsarnokoskodó király elleni felkelést helyeslő oldalai, teljes mértékben a héber Bibliából vett idézetekre épülnek. Hasonló szellemben rajzolta meg Benjamin Franklin azon a nyáron Amerika nagypecsétjének vázlatát: egy képet, amiben az egyiptomiak (vagyis az angolok) a Vörös tengerben (vagyis az Atlanti-óceánban) fuldoklanak, ezzel a felirattal: „A zsarnok elleni lázadás Isten iránti engedelmesség.” Thomas Jefferson annyira megihlette ez a mondat, hogy javasolta, Virginia állam nagypecsétjén is szerepeljen, és később az ő személyes pecsétjébe is belefoglalta.

A szülésznők története egy általános világnézet része, amely a Tórában és a Tánáchban folyamatosan kimondatlanul is jelen van: a jog a hatalom felett áll, és még magán Istenen is számon lehet kérni az igazságosságot, ahogy erre Ábrahámot kifejezetten felhatalmazta. A hatalom Istené, ezért egy olyan emberi tett vagy parancs, ami megszegi Isten akaratát automatikusan alaptalan, és érvényét veszti. Ezek a forradalmi gondolatok a politikáról és hatalomról alkotott bibliai világnézet szerves részét képezik.

Végül e két figyelemre méltó nő bátorsága szolgált példaként az amerikai író, Thoreau számára a *Polgári engedetlenség* című (1849), klasszikussá vált esszéjében⁵, amely később, a huszadik században Gandhit és Martin Luther King Jr.-t inspirálta. A nők története egy bájos elemmel fejeződik be. A szöveg így szól: „Isten kedves volt a szülésznőkhöz, és a nép szaporodott és számuk nőtt. És azért, mert a szülésznők félték Istent, házakat adott nekik” (2Móz 1.20-21.).

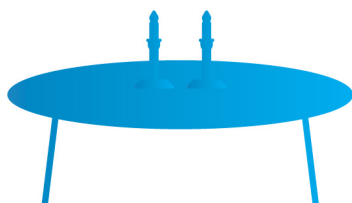
⁴ Lásd Christopher Hill, *The English Bible and the Seventeenth-Century Revolution*, London: Allen Lane, 1993.

⁵ Lásd Henry David Thoreau, *Civil Disobedience*, Boston: David R. Godine, 1969, eredeti kiadás: 1849.

Luzzatto úgy értelmezte az utóbbi kifejezést, hogy Isten saját családot adott nekik. Sok esetben a szülésznők meddő asszonyok. Ebben az esetben Isten gyerekekkel áldotta meg Sifrát és Puát, ahogy azt Sárával, Rebekával és Ráhellel tette.

Ez sem egy jelentéktelen részlet. A görög irodalomban a polgári engedetlenség fogalmára hasonlító esettel Antigoné történetében találkozunk, aki ragaszkodott testvérének, Polüneikésznek az eltemetéséhez annak ellenére, hogy Kreón király nem volt hajlandó ehhez engedélyt adni, mert szerinte elárulta Thébait. Szofoklész *Antigonéja* egy tragédia: a hősnőnek meg kell halnia, mert testvéréhez hű maradt, a királlyal szemben viszont engedetlen volt. Ezzel szemben a héber Biblia nem tragédia. A bibliai héber nyelvben még a görög értelemben vett tragédiának megfelelő szó sem létezik. A jótevő elnyeri jutalmát, mert a mindenség, Isten műve, egy olyan világ, amelyben az erkölcsös cselekedet áldott, a gonoszt pedig- bár átmenetileg győzhet- végül legyőzik.

Sifra és Pua a világirodalom legnagyobb hősnőinek egyike, akik elsőként tanították meg az emberiséget arra, hogy a hatalomnak az erkölcs határt szab.

A SABESZI ASZTALNÁL

1. Miért tekintünk Sifrára és Puára hősként? Hiszen csak azt tették, ami helyes.
2. Szerinted te mit tettél volna a helyükben?
3. Hogyan döntjük el, hogy egy törvény erkölcstelen-e?